

### **2.3 Роль курсантської ради у формуванні управлінських навичок майбутніх офіцерів**

У нормативно-правовій базі щодо функціонування вищої військової освіти звертається увага на значимість сформованості управлінських навичок для досягнення успіху в майбутній професійній діяльності офіцерів. Тому формування у майбутніх офіцерів управлінських навичок є одним із пріоритетних напрямів сучасної вищої військової освіти.

Управлінські навички майбутнього офіцера формуються не лише в освітньому процесі вищого військового навчального закладу, але й у суспільній та повсякденній діяльності майбутнього офіцера. Однією з ефективних форм такої діяльності, важливим чинником особистісно-професійного розвитку майбутнього офіцера є діяльність курсантської ради, в процесі якого курсанти долучаються до управлінської діяльності й отримують змогу розвивати управлінські навички. Курсантська рада забезпечує інтеграцію індивідуальних, групових і колективних форм діяльності, передбачає активну участь у заходах професійного спрямування, завдяки чому стимулює розвиток у курсантів координації спільних дій, сприяє формуванню важливих у контексті майбутньої професійної діяльності управлінських навичок.

Різні аспекти діяльності самоврядування в освітньому середовищі розкриті в наукових дослідженнях Бега, М. Гриньової, О. Дубасенюк, І. Зязюна, Ю. Краценка, Т. Кириленко, М. Красовицького, В. Семиченко, М. Сметанського, Т. Степури, Г. Троцько, М. Фіцули та інших вчених. Зокрема, у доробку Г. Троцько, «студентське самоврядування представлене як самостійна громадська діяльність студентів, спрямована на здійснення функцій управління вищим навчальним закладом. Воно дозволяє залучити енергію молоді на вдосконалення навчального процесу і водночас уникати будь-якого суб'єктивізму у прийнятті рішень керівництвом» [57].

На думку А. Добридень, «запровадження студентського самоврядування є конкретною реалізацією громадських прав студента, формування у них почуття відповідальності, вміння вирішувати соціальні, економічні та культурно-освітні проблеми. Водночас студентське самоврядування розглядається як дієва форма самовиховання» [58]

Курсантська рада є різновидом самоврядування в освітньому середовищі. Водночас, аналіз теорії і практики підготовки майбутніх офіцерів у вищому військовому навчальному закладі свідчить, що проблема використання потенціалу курсантської ради для формування управлінських навичок майбутніх офіцерів потребує більш детального вивчення.

Метою статті є обґрунтування значення діяльності курсантської ради у формуванні управлінських навичок майбутніх офіцерів у вищому військовому навчальному закладі.

Дослідження засвідчують, що управлінські навички є важливим чинником особистісно-професійного розвитку майбутніх офіцерів. На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень [59, с. 4] трактуємо характеристики управлінських навичок майбутніх офіцерів як сукупність навичок, що «уможливлюють створення керівником підрозділу здорового психологічного клімату для об'єднання персоналу в єдиний колектив, що сповідує певні етичні, моральні та культурні цінності».

Вважаємо, що наявність управлінських навичок визначає здатність майбутнього офіцера не лише до управління іншими, але й до самоорганізації, організації міжособистісної взаємодії з окремими військовослужбовцями та військовим підрозділом. На основі виокремлених складових структури управлінських навичок майбутніх офіцерів нами визначено критерії їх сформованості (пізнавальний, діяльнісний, особистісний), які конкретизовано у комплексі відповідних показників. Показниками пізнавального критерію сформованості управлінських навичок майбутніх офіцерів є: комбінаторно-прогностичний тип мислення (єрудованість, варіативність, інтуїтивність, гнучкість і критичність мислення); знання способів самоорганізації; знання про

особливості вияву управлінських навичок; знання про особливості розвитку міжособистісної взаємодії з підпорядкованим персоналом, групову динаміку, засади психологічної сумісності; знання про методи і прийоми впливу на особистість; знання особливостей професійного спілкування.

Показниками діяльнісного критерію є вияв таких елементів управлінських навичок: уміння здійснювати самоаналіз результатів діяльності, самоконтроль, самовладання, раціонально розподіляти власні сили, ставити завдання та планування роботи, уміння прогнозувати результати прийнятих рішень, координувати, інтегрувати спільні зусилля, розподіляти обов'язки, інструктувати, контролювати персонал, надавати критичну оцінку результатам взаємодії, передбачувати труднощі у роботі, попереджати конфліктні ситуації, оперативно приймати рішення, імпровізувати, регулювати взаємовідносини з колективом.

Особистісний критерій характеризується показниками, які відображають сформованість у майбутніх офіцерів важливих у контексті управлінських навичок особистісних якостей: емпатії, толерантності, альтруїзму, впевненості у собі, позитивної самооцінки, прагнення до лідерства, вольових якостей, відповідальності, працелюбності, рефлексивності, установки на самоосвіту.

Урахування критеріїв та показників, узагальнення результатів практичного досвіду дало можливість визначити й описати три рівні сформованості управлінських навичок майбутніх офіцерів: високий, середній, низький. Для майбутніх офіцерів з високим рівнем сформованості управлінських навичок характерні такі особливості, як наявність обізнаності щодо теорії управління, глибина і мобільність мислення, ерудованість, творча уява, виражений інтерес до управлінської діяльності, розуміння особливостей міжособистісної взаємодії з військовослужбовцями та групової динаміки, володіння вміннями самоаналізу, самоконтролю, самовладання та оцінювання результатів діяльності, координування та регулювання взаємовідносин з колективом, налагодження конструктивної взаємодії з військовослужбовцями, включення їх в різні види діяльності. Такі курсанти відрізняються

відповідальністю під час постановки завдань, позитивною самооцінкою, впевненістю у собі, комунікабельністю, емпатійністю, налаштованістю на гуманістичні відносини, сформованістю активної установки на професійне самовдосконалення.

Майбутні офіцери з середнім рівнем сформованості управлінських навичок володіють комплексом знань щодо управлінської діяльності інших військовослужбовців, проте вони недостатньо системні й узагальнені, виявляють загальну готовність до самоаналізу, самоконтролю, самовладання та оцінювання результатів власної діяльності, однак не завжди здатні застосовувати зазначені вміння в складних, неоднозначних ситуаціях, відчують потребу в допомозі під час координування та регулювання відносин з військовим колективом, володіють комунікативними вміннями й гуманістичною спрямованістю, але відчують труднощі у виборі адекватних до ситуації способів педагогічного впливу, не завжди точно прогнозують можливі наслідки своїх дій, водночас виявляють інтерес до професійного самовдосконалення, відповідальність, альтруїзм, готовність до організації управлінської взаємодії.

Майбутні офіцери з низьким рівнем сформованості управлінських навичок характеризуються поверховим розумінням змісту та особливостей самоорганізації, шаблонністю і недостатньою гнучкістю мислення, обмеженістю знань про закономірності міжособистісної взаємодії та групової динаміки у військовому колективі, способи і прийоми впливу на особистість, ситуативно виявляють вміння самоаналізу, самоконтролю і саморегуляції, уникають самостійного прийняття рішень, рідко виявляють ініціативу, схильні перекладати відповідальність на інших, невпевнені в своїх силах, мають недостатньо розвинуті волевільні якості, неадекватно оцінюють власну готовність до управлінської роботи і мають нестійку мотивацію професійного самовдосконалення.

Упродовж навчання майбутніх офіцерів у вищому військовому навчальному закладі спостерігаються певні позитивні тенденції в формуванні їх управлінських навичок: поглиблюються і розширюються знання щодо

планування та координації власної діяльності і дій військовослужбовців з метою виконання конкретних професійних завдань, поступово зростає впевненість у власних силах якуправлінця, розвиваються лідерські і волюві якості, прогностичні вміння, стає більш адекватною самооцінка готовності до реалізації управлінських функцій, зміцнюється інтерес до управлінської діяльності, посилюється потреба в професійному самовдосконаленні.

Водночас, констатувальний етап експерименту, в якому взяли участь 168 курсантів, показав що у курсантів вищого військового навчального закладу переважає низький рівень сформованості управлінських навичок за пізнавальним (54,3 %), діяльнісним (55,2 %) та середній за особистісним (49,9 %) критеріями.

До складу курсантської ради входять курсанти, що відповідають за певні напрямки діяльності. Структура курсантської ради подана в таблиці 1.

Таблиця 1.

| Відповідальний курсантської ради за освітній блок                                                                                                                                                                                                                                                       | Відповідальний курсантської ради за інформаційний блок                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            | Відповідальний курсантської ради за практичний блок                                                                                                                                                                                                                                                 | Відповідальний курсантської ради за блок культурно-масової роботи                                                                                                                                                                                                                                                                              |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"> <li>– поширення перспективного досвіду відмінників навчання;</li> <li>– надання допомоги курсантам, які слабо встигають;</li> <li>– активізація курсантів до участі в науковій роботі;</li> <li>– мобілізація особового складу на успішне складання сесії</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>– добір курсантів для проведення інформування колег молодших курсів;</li> <li>– своєчасне доведення інформації про життя в країні, на морському цивільному флоті до всього особового складу училища (коледжу);</li> <li>– добір тематичних матеріалів для інформаторів в Інтернеті, у газетах і часописах;</li> <li>– контроль за роботою телевізора, Інтернету</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>– керівництво збірними командами курсу;</li> <li>– керівництво заняттями в спортивному кутку;</li> <li>– організація змагань з різних видів спорту серед навчальних груп;</li> <li>– надання допомоги в організації і проведенні ранкової руханки</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>– організація активного відпочинку курсантів;</li> <li>– ознайомлення з досягненнями сучасних діячів культури;</li> <li>– організація зустрічей з учасниками антитерористичної операції;</li> <li>– відвідування героїчних куточків краю;</li> <li>– проведення тематичних вечорів, диспутів</li> </ul> |

На основі аналізу матеріалів констатувального експерименту встановлено, що: на початку експерименту більшість курсантів як експериментальних, так і контрольних груп мають переважно низький рівень сформованості управлінських навичок(41%); управлінські навички за особистісним критерієм більш вища, аніж за когнітивним і діяльнісним, що свідчить про те, що методи формування організаційної культури переважно орієнтовані на передачу знань та теоретичну підготовку до управлінської діяльності майбутніх офіцерів.

Значна кількість майбутніх офіцерів має поверхові уявлення щодо специфіки організаторської діяльності, недостатньо сформовані вміння планувати, контролювати, коригувати власну діяльність і налагоджувати конструктивну взаємодію з військовослужбовцями, визначати оптимальні способи міжособистісного спілкування і реалізації професійних завдань. Це свідчить про те, що за традиційної організації педагогічного процесу формування управлінських навичок курсантів відбувається уповільнено, стихійно, що робить актуальним пошук нових підходів і обґрунтування педагогічних умов цілеспрямованого формування управлінських навичок майбутніх офіцерів. На наш погляд, значним потенціалом у цьому контексті володіє діяльність курсантської ради, можливості якої поки що мало використовуються у процесі підготовки майбутніх офіцерів.

Нами було визначено педагогічні умови формування управлінських навичок майбутніх офіцерів із застосуванням потенціалу курсантської ради щодо забезпечення поетапного включення курсантів у різні форми позааудиторної виховної діяльності; включення курсантів в управлінську діяльність, яка забезпечує набуття професійно спрямованого індивідуального досвіду формування управлінських навичок; стимулювання формування управлінських навичок майбутніх офіцерів у процесі діяльності курсантської ради.

У процесі дослідження з'ясовано, що формування управлінських навичок майбутніх офіцерів багато в чому залежить від забезпечення активної участі курсантів у різних формах позааудиторної виховної діяльності, а саме

спрямування дозвілля на максимальне задоволення пізнавальних і культурних потреб курсантів; вибору форм і методів позааудиторної виховної діяльності з урахуванням завдань професійного становлення майбутніх офіцерів; всебічного розвитку індивідуального творчого потенціалу курсантів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури [61–66] засвідчив, що у формуванні управлінських навичок майбутніх офіцерів важливу роль відіграє курсантська рада, яке сприяє формуванню у курсантів умінь управлінської діяльності з колективом, становленню індивідуального стилю професійної діяльності і спілкування. а діяльність, яка лежить в основі функціонування курсантського самоврядування, розширює простір особистісної самореалізації майбутніх офіцерів, залучає їх до різних сфер життявищого військового навчального закладу, дає змогу випробувати себе як управлінця у професійній діяльності.

Основними напрямками самовиховання щодо формування управлінських навичок майбутніх офіцерів є: розвиток моральних і емоційно-вольових якостей; самовдосконалення розумових здібностей і процесів; формування управлінських умінь і готовності до конструктивної педагогічної взаємодії.

Наші спостереження свідчать, що передумовами успішної самоосвітньої і самовиховної діяльності майбутніх офіцерів, спрямованої на формування управлінських навичок є: підготовка курсантів до самовдосконалення під час участі у роботі курсантської ради; використання прийомів самоконтролю за результатами власної діяльності.

Реалізація педагогічних умовформування управлінських навичок майбутніх офіцерів із на засадах участі у курсантській раді передбачала:

1) стимулювання інтересу курсантів до управлінської діяльності, формування ставлення до управлінської діяльності як професійногопріоритету; підвищення пріоритетностіуправлінських навичок у переліку професійних результатів майбутніх офіцерів;

2) зосередження уваги курсантів на значимостіуправлінських навичок в майбутній професійній діяльності;

3) використання інтерактивних методів і форм роботи: колективних творчих справ, проектної діяльності, що передбачали набуття вмінь організації військового колективу, захоплення його спільними справами;

5) фасилітація процесу формування управлінських навичок майбутніх офіцерів із застосуванням потенціалу діяльності курсантської ради у вищих військових навчальних закладах.

Результати формувального експерименту свідчать, що обґрунтовані педагогічні умови формування управлінських навичок майбутніх офіцерів під час роботи в курсантській раді зумовлюють суттєві зміни в сформованості управлінських навичок.

Завдяки проведеній дослідно-експериментальній роботі в експериментальній групі суттєво підвищилася кількість курсантів з високим рівнем сформованості управлінських навичок, водночас зменшився відсоток курсантів з низьким рівнем. Використання критерію Вілсона підтвердило статистичну достовірність вказаних змін ( $\alpha=0,05$ ). У контрольній групі, на відміну від експериментальної, значних змін у рівнях сформованості управлінських навичок майбутніх офіцерів не відбулося.

Так, кількість респондентів з високим рівнем сформованості управлінських навичок на початку була 1,8%, наприкінці стала 6,1%. Кількість респондентів з низьким рівнем зменшилася на 10,2% (з 42,3% до 32,1%), з середнім рівнем – збільшилася на 5,0% (з 48,4% до 43,4%).

Загалом, проведене дослідження засвідчило ефективність обґрунтованих педагогічних умов формування управлінських навичок майбутніх офіцерів і підтвердило ефективність запропонованих нами педагогічних умов формування управлінських навичок майбутніх офіцерів під час участі в діяльності курсантської ради.

**Висновки.** Отже, проведене дослідження дає підстави вважати, що значним потенціалом у контексті формування управлінських навичок майбутніх офіцерів є участь у роботі курсантської ради. На основі аналізу психологічної, педагогічної літератури та врахування особливостей професійного становлення майбутніх офіцерів

у вищому військовому навчальному закладі нами визначено педагогічні умови формування управлінських навичок майбутніх офіцерів із застосуванням потенціалу курсантської ради щодо забезпечення поетапного включення курсантів у різні форми позааудиторної виховної діяльності; включення курсантів в управлінську діяльність, яка забезпечує набуття професійно спрямованого індивідуального досвіду формування управлінських навичок; стимулювання формування управлінських навичок майбутніх офіцерів у процесі діяльності курсантської ради.

Однак, виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Потребує подальшої уваги удосконалення методичного забезпечення програми діяльності курсантської ради, урахування специфіки освітньо-професійної програми, за якою навчається курсант, для формування його управлінських навичок.